

i Terra nosa!

BIBLIOTECA POPULAR GALEGA

Volume 2.

10 cénts.

F. TETTAMANCY GASTÓN

O CASTRO DE CAÑÁS

LAS ESCOPETAS
 DE
VICTOR SARASQUETA
 (EIBAR)

Son las mejores; garantizadas en la forma y en los hechos

REPRESENTANTE Y VENTA PARA GALICIA:
S. FERRA OTERO
 "LA GARANTÍA"—San Andrés, 67 -- Coruña

Máquinas para hacer cigarrillos, 75 céntimos

 Gran rebaja
 de precios
 en tijeras
 y cuchillería

 Gran surtido
 en jabones
 esencias
 y perfumería

NIQUELADOR — Artículos para peluqueros — VACIADOR

¡TERRA A NOSA!

Suplemento de EL NOROESTE

ANO I. | A CRUÑA, 20 FEBREIRO de 1919. | VOLUME 2.

«Pero donde más vivo y elocuente se conserva el recuerdo de las edades primitivas en Galicia, es en el gran número de monumentos megalíticos que subsisten en pie todavía por todos los ámbitos del territorio....»

LEANDRO DE SARALEGUI Y MEDINA.— *Estudios sobre la época celta en Galicia*.

Para o meu querido e culto
amigo Henrique Pinheiro Lins
Lembrança fonda de
J. ^a Feltsmaney

Mai de febreiro 1919

O CASTRO DE CAÑÁS
(BOICENTRIL)

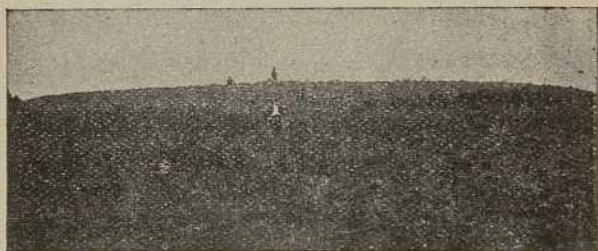

2.ª EDICIÓN, CORREXIDA E AUMENTADA

Q.12325

IPP

Cróa do Castro de Cañas
(Boicentril)

O CASTRO DE CAÑÁS ⁽¹⁾

I

Cando eu cheguei ao alto do teu cume
soprendéndome o bello panorama
que dend'él se contempla, meu espritu,
de risoñas lembranzas
foi se abstrair n-aqués pasados ciclos
que sinais deixaron ben marcadas
d'outras xeneraciós, que a cencia amostra
e das que a historia fala.

---

(1) Vaise á concere tamén este *Castro* pol-o nome de *Boicentril*
Véxase a correspondente nota na sección dos *Apêndices*.

Este chan onde abondan os menhires,
dólmenes, crómlecks, maxestosas mámoas
e outros mais moimentos megalíticos,
son, de barudas razas,

mudos testigos, cal da Celta heróica,
qu'en xamais se ver poido domeñada.
Ao rexurdire agora ao meu cerebre
as edades pasadas

recordando as virtús e fidalguía
dos caudillos qu'en mais de mil batallas
o nome de Galicia alto puxeran
e por ela loitáran,

derramando seu sangue xeneroso
contra da escravitude mais nefanda
que o latino felón, impoñer quixo,
con carraxuda saña

ao Cántabro indomabre e valeroso
que no Medulio deu mostras sobradas,
indo alcontrar seu fin no Sacro monte
con deleitosas ansias,

zugando presto o pezoñoso teixo
e na fogueira intrépido se lanza
perdendo a vida, mais salvando a honra
da feiticeira patria....

.....
¡Eu me axionllo no teu chan, ouh Castro,
ficando pasmo n-esas relembrazas!....

II

Dende o teu alto cume, a vista estendo;
e formando vistosa simetría
hachándose en ringleiras colocados,
con maxestade e posición altiva,
teus garimosos compañeiros vexo
de Gosende, Sigrás, Alvedro e Elviña,
amostrando cal tí á os pes dos mesmos
o *piño manso*, de nobreza dina,

Eles, cal tí, da tradición termendo,
van renegar dos tempos que hoxe privan,
maldicindo das razas que hoxe medran
por se virar en xente envilecida,
que a Relixión lles sirve de comercio
e a morada de Dios de mancebía.
ou que de Dios s'esquencen, e a ñoranza
inclínanlles á seren ateístas;
que confunden as regras do Dereito
que trafegan c'o Honor e co a Xustiza;
que non teñen fixeza nas ideas
ou co as ideas á eito eles trafican;
que fuxen das correntes do Progreso
ou s'encachinan pol-as *modernistas*
que de alifás e vicios están chéas
e nia menor virtú n-elas se abriga.

III

Abráñguese fantástica a bisbarra
dende a túa curota:
véñse as pradeiras de verdexas córes;
o boligar das ondas
d'ouro, que fan as pallas dos trigales
cando a brisa as arrola;
as fragas, castiñeiros, piñeirales,
prestando dóces sómbras;
os regachos e os ríos serpexando
a campiña vizosa;
os ledos vals de cote pintorescos
de Cañás, Figueiroa,
de San Xiao de Sergude, San Vicenzo,
Andeiro, Ancéis, Encrobas,
Sarandós, Cambre, Vigo e Tabeayo,
e os montes que os coröan....
E á se ouvir o tanxido da campana
que de Paleo sóa,
unha oración os lábres prestamente
prenuncian fervorosa,
na memoria dos héroes que ali xacen

baixo landreadas lousas ⁽¹⁾
que pol-a Libertade a vida deron
como bos patriotas....
por esta Libertá, mal entendida,
n-estes tempos d'agora....

IV

E ollando, así, con ansia viva ollando,
envolto o espritu en feixes de ledicias
co^as gratas emociós, que o teu curuto
armónico e solermo así él lle brinda;
dexérguese entre gasas azuradas
e irradiada por sol de lus divina,
miña meiga cibdá do *Portus magnus* ⁽²⁾
que de cotío o Atlántico agarima,
e as crechas ondas sempre randeando
mimándoa van, cal pracenteira ondina;
e o Faro encantador, a antiga Torre
que das naves vai sere amante guía

---

(1) *Os Mártires de Carral*.—Véxase a nota correspondente.

(2) *A Cruña*.

á quen a tradición tantas leändas
gérdalle, das mais raras fantesías. (1)

E tamén se dexerga a longa costa
embrullada entre as brétemas mariñas;
e o branquísimo escume ao salpicare
as penas á carón do mar xunguidas;
e fatos de gueibotas reloucando
ao ir plare o peixe que cobizan;
e o boligar de lanchas e *parexas*
trafegando na pesca, que as instiga;
e o fume dos navíos que conducen
xentes famentas que da patria emigran,..
. . . . .
e.... aló lonxe....moi lonxe... o hourizonte
esmaltado de lus e poesía....

V

Bicando as nubes, tocandó ao Ceo,
ademostrando brava fereza,
rivals do Alaxka, do San Elías,
os mais sonados da cordilleira
dos Alpes célticos, véñse os picoutos
de faz soberba
do *Xalo* e *Soandres*, á os que de cote
vainos cubrindo manta niveira.

---

(1) Véxase a nota correspondente.

Eles xigantes d'aqueles éidos
c'os que tan pródiga foi Natureza,
van pirsistindo con tesón firme
sin renegaren suas ideas;
non como as xentes dos nosos días
tan veleteiras,
que cales Xuncras arrenegados
fan dâ Galicia contina feira.

No pé das faldras, moi adornadas
de pinos bravos e carballeiras,
pechos toxales, prados vizosos,
brancas casiñas, ciclópeas penas
nas que o fenicio, na *Mazafacha* ⁽¹⁾
vestixios deixa,
distingue a vista faixa arilosa:
é o serpenteo da carretera.

E domeñando n' ésta a mirada
cadro animado se nos presenta
sin que haxa artista que o reproduza
por moita sona da sua paleta;
vertixinoso cinematógrafo,
él nos inseasona,
a masa humana que vai marchando
pol-o afirmado da carretera.

Xa o rum rum síntese dos automóviles,
que, coma almas que o demo leva,

---

(1) Véxase a nota correspondente.

fúxen á éito, sempre berrando,
os conxanados, en competencia;
Xa a cadenciosa marcha dos carros
con louza ou leña,
e o ire vire de carruaxes
e das acémilas que van de presa;

Fato de mulas levando viño,
centos de carros cargando aréa,
miles de xentes que van cruzárense
unhas con gando, outras con cestas,
todas persiguen fins económicos
cal son as feiras,
e todas pensan amarguradas
comprir c'o Fisco, pagal-as rendas!...

E así estantío, tendendo a vista
pol-as revoltas da carretera
que de Santiago fina na Cruña,
van dibuxándose pobos e aldeas:
a Rocha en baixo, riba Altamira,
a Tarröeira;
sigue o Esperón, Carral, ao lonxe....
que nos recorda a triste epopeya!...

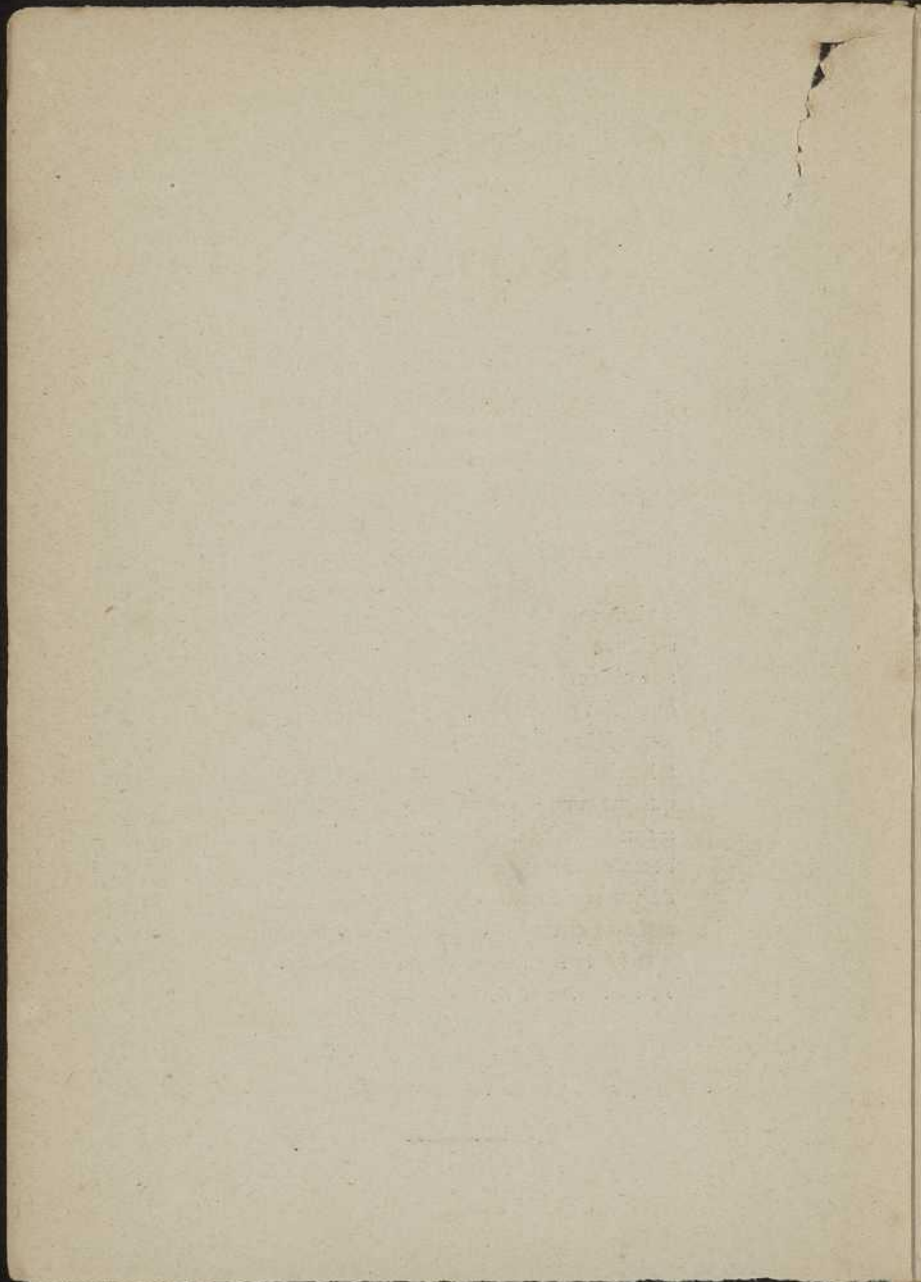
VI

Cando comenza á esmorcel-a tarde,
e o sol s'enterra no Ponente axiña
e a lúa vai trocal-os seus fulgores,
e no Ceo as estrelas xa escentilan,
e arrescender empezan os piñales,
e os paxáros nos niños se acurrinchan;
e fresca brisa perfumando o ambiente
vaille dar ao organismo nova vida....
a vista espallo dende o teu curuto:
é alongando a mirada cara enriba
ademiro na bóveda grandiosa
que reita pasa pol-a tua cima
longa liña de prata abrilantada,
a lumiante *Faixa Branquecina*
que me amostra o camiño de Santiago,
a sonada cibdá, cibdá bendita,
berce de reises, e de sabios, berce
de varós esforzados e de artistas,
onde as cinzas están do Apóstol Santo
que foi terror n-outroira da mourisma.

. . . . .
. . . . .

¡Ouh Castro de Cañas, sonado Castro,
cantos regalos gardas na tua cima!

NOTAS

A revolución galega de 1846

1.ª O 26 de Abril do ano 1846 foron mortos, preto do pobo de Carral, pol-a tiranía que d'aquela imperaba na España, unha

ducía de patriotas, mozos cuá-seque todos eles, por defenderen as liberdades rexionales.

Miguel Solís

Esta idea que agora se quixo bautizar c'o nome de *galleguista*, xa n-aqueles tempos habíase espallado polos nosos eidos con mais tesón e virtualidade que hoxe, atendendo ao prestixio moral que nas xentes concurría, deribado da grande fé que nos ideales viñan a teren.

Agora os ideales trócanse en convencionalismos concupiscentes: a honradez camiña ao par do estómago, inda que negalo pretendan aqueles significados interesados que n-este movemento desempeñan os princi-

pás papels, e que se está desenrolando na nosa España, e na nosa agarimada Galicia.

O que desexe coñecer todo aquel estrondoso movemento que estoulou na nosa rexión no ano dito (1846), pódese servir pasala vista pol-as páxinas das nosas obras *La Revolución Gallega de 1846* e o seu *Apéndice* adicional *Los Mártires de Carral*,

O lector de conciencia terá de se formar xuício dicindo para o seu chaleque as verbes latinas: *O tempora! O mores!*

O monte do Xalo e a Torre de Hércules

2.ª y 3.ª O Monte do *Xalo* está situado á duas légoas escasas do camiño real que comenza na Cruña, seguindo á Santiago, e cuáseque ao pé do pequeno pobo que vai á se encravar no dito camiño, chamado de *Áltamira*, correspondendo éste a parroquia de San Xuan de Ancéis, concello de Cambre.

O monte do *Xalo*, que pertence ao limítrofe concello de Culleredo, conserva á través dos séculos as verbes tradicionás entre da xente aldeana, ao deciren:

—*Ven o mal tempo, pois as pedras do Xalo choran...*

No promedio d'este monte atópase a pena da *Mazafacha*, e na súa cima pódese vere unha pedra, c'un cadrado, e dentro de

este somella que se admira labrada a serpente címica (1) ou fenicia, sello característico indubidable d'aquela raza, especialmente da derradeira, civilizadora e comercial, que en tempos leixanos viñera á nosa terra para esplotar a mineiría do seu chan, establecendo factorías onde s'alcontraban xacementos d'este xeito, constituindo na Cruña o seu *Gali* ou depósito d'estano.

De acó non é de se estranar que algúns historiadores de creto como os nosos, Vereá e Aguiar, Vicetto, Murguía e outros, asenten con bon sentido, que a nosa Torre de Hércules sexa de orixe fenicio, ao se fixaren na grande preponderancia e moitísima ascendencia que tiveran nos nosos éidos os fillos de Sidón e Tyro.

Porque aínda que o moimento dito se lle quera atribuir por outros que provén da época román, hai que tere na conta que o latino veu á Galicia sosmente c'o carácter de conqueridor bastantes datas despóis que o sidonio e o jonio.

Non foi vir aquél coma estes derradeiros, a estabrecere correntes civilizadoras de paz, de irmandade, de cultura e trafego mercantil, se non a esbigoar primeiramente sobre da riqueza da nosa terra, para logo trafugar e arramplar, por mor da forza, todo ó que aquela contiña.

Dos primeiros que d'él falaron, non nos din que fora de ori-

---

(1) *Cimris* ou *Kimris*, ven sere o nome d'uns dos pobos que habitaban ao Norte da Francia e na Bélxica. Pol-a somellanza dos seus caracteres físicos c'os dos *cimbros*, foiselles á confundire co estes. Tamen chamóuselles *cimris* á os celtas que abandonaron a Bélxica para establecérense no país de Gales; e hai quen sostén que estes *cimris* viñeron á nosa Galicia para fomentalo comercio ou trafego c'os naturais ou familias da mesma.

xen fenicio ou román, nin o Ætico nin Paulo Orossio noméano; mais tampouco definen o estilo característico da Torre.

Os xeógrafos antigos tampouco fan referencia d'él, e verbo

Torre de Hércules

d'eso xa nos informan das torres consagradas a Augusto ao referirse ás *Torres do Oeste*.

De todas estas particularidades tratamos nosoutros no noso libro *Historia Comercial de la Coruña*, editada na imprenta de *El Noroeste*, Coruña-1900, e moi axiña na nova obra *La Torre de Hércules*, aportaremos mais datos sobre d'este particular.

O Castro de Cañas ou Boicentril

4.ª Na provincia e partido da Cruña, no concello de Carral, e no canto oriental das meigas *Mariñas de Betanzos*, parte chamada *Mariñas dos Freires*, érguese altivo, entromedias das parroquias de San Xiao de Sergude, San Vizenzo de Vigo e Santaya de Cañas, o Castro d'este derradeiro nome, castro que tamén se coñece pol-o *Castro de Boicentril*, que foi un sonado xefe arrotreba que n'aquél tivo o asento da súa tribu.

Os *arrotrebas* son os mesmos *artabros*, que se iban á espallar dende do Ferrol hastra *Illano*, donde habitaban os *iadonios* que o historiador Plinio nomea no seu oriente. Vid. *Artabri*.

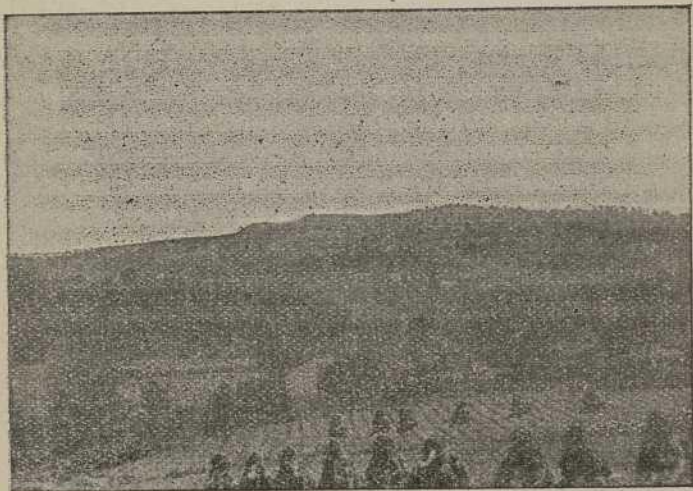
Plinio nos dí que á os *arrotrebas* lles habían trocado o nome, chamándolles *artabros*, «de cuya denominación no ha existido nación o gente alguna», mais verbo d'eso, o xeógrafo Estrabón, falou dos nosos gallegos, *Artabros*, que inda que na súa idade, —*nostra aetate*,—se lles conocera por *Arrotrebas*, n-outroira, se lles fora á chamar *Artabros*.

O celebrado historiógrafo, no cap. 20 do seu *Lib.* facendo a descripción da España, dendes de Asturias ao Cabo Fisterra, nomea pol-o seu orden á os *Cibarcos*, *Egovarros*, *Iadonios*, *Arrotrebas* e ao *Promantorio Céltico*.

Pomponio Mela partiu d'un grande erro ao tratar da familia *artábrica*, quizaves pol-a copia pouco fiel dos amanuenses.

O xeógrafo Estrabón, vai á nos impoñer que os *Artabros* fo-

ran os derradeiros mirando cara ao Norte e ao Occidente da Lusitania. Atopábanse en Fisterre (Finisterre) (1) que era o *Promontorio Artabro*; e deuantas de Augusto pertenceran â Lusitania ou

O Castro de Boicentril

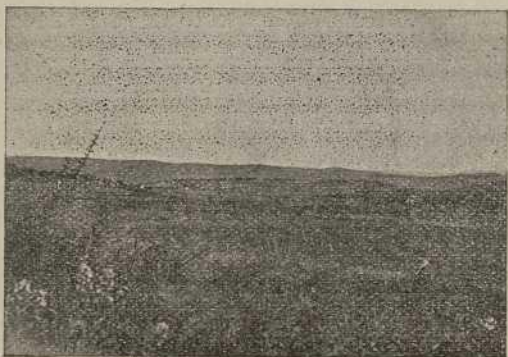
España ulterior. «N-aquel chan—asenta o nomeado xeógrafo—abonda a prata, estano e ouro que tira ao branco por contere

---

(1) O Cabo Fisterre, considerábano os xeógrafos antigos, como o fin da banda occidental e da setentrional da Iberia. D'acó que Plinio observe na sua *Historia natural*, que o cabo dito distermia os céos, as ágoas e as terras.

mistura de prata (1). Teñen os ártabros moitas poboacións arrodeadas as mais d'un golfo, e no mesmo un porto ao que os navegantes e os que comercian co aquelas xentes, noméano *porto dos artabros*» (2).

Pomponio Mela na súa sonada obra *De situ orbis* dí que os *Artabros* «son xentes de raza celtica». «Que hai n-les un séo

Veiga de San Vincenzo de Vigo

(golfo da Cruña) que recibindo o mar por unha estreita gorxa, se ensancha á bastante lonxitude e vai a se ceñir a vila de *Lambrica*, (3) nas bocas de catro ríos, dous d'eles de pouca sonda inda

---

(1) Plinio no seu lib. 34, c. 16, agrega que ao *estano* chamábanlle *promo branco*, espricando o xeito de purificalo; e que os países onde se criaba en grande abundancia, viñan sere a Lusitania, a Galicia e a Cantabria.

(2) D'esta maneira o nomea Tolomeo: *O Golfo* e porto ven sere o da Cruña ou Coreubión.

(3) O P. Risco opina que *Lambrica* ou *Flavia Lambris* estivera na

intre os naturais; pól-as outras dúas deságoan o Mero e o Nario que nace á carón de Libunca» (1).

Como todol-os máis de Galicia, o *Castro* dito corresponde ou *mira*, como se di no país, c'os outros, sendo un dos que formaban o cinturón das defensas das sempre froridas e verdexantes terras mariñás.

Métese o *Castro* máis na parroquia de San Vicenzo de Vigo que nas outras, co as que testa e f.ise visibre ao lonxe pol-a súa estrutura caraiterística.

A subida pol-a súa cara do N. ten de se facere en *zig-zágs*, non sô pol-o mor do escorredizo do tarreo que está cheo de penica (*arume* ou *frouma*) (2) senón pol-o costaneiro da súa pendente

ribeira do río Lambre que deságoa na ría de Betanzos «España Sagrada» tom. 40 pax. 38; e Miguél Cortés, no seu importante *Diccionario Geográfico-Histórico de la España Antigua* (p. 63, not. tom. I.º) agrega: «pudo estar en Lama, residuo de Lambris».

Salvador Golpe, aquel que foi grande amigo noso, persoa de moitimo entendemento, no seu folleto *Lambrica*, de verdadeira sinificación para a nosa historia antiga, coloca e-ta vila nas beiras do río Lambre—N'esta obra de Golpe, emprentada no ano 1907, na Cruña, Imp. de Ferrer, están recollidas as opinións de todo canto escritor antigo e moderno tritou d'este asunto.

(1) Cortés na súa cit. ob. pax. 63-nota. tomo I, argumenta que o nome de Nario ven de orixe hebreo, «que significa *Flumen* e pol-o tanto por corrupción Eume uns dos catro que entra no golfo dito». A *Libunca* de Toloumeo e de Mela se di que se etopaba no *Anca* á rentes de Neda.

Ao respeito de *Libunca* pódese esaminar o interesante estudio do docto finado Leandro de Saralegui y Medina—así coma o relativo á *Adobrica* que tamen trata d'aquela pasada cibdade gallega—Ferroil-1909-1908-Imp. de *El Correo Gallego*.

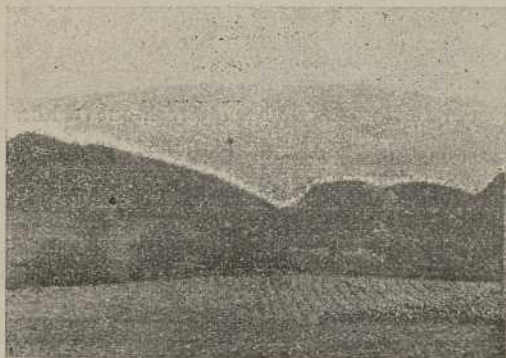
(2) Folla do pino, a que ten diferentes nomes nas distintas comarcas galegas.

que faise ir de relance, O monte está cortado por este frente d'enriba en baixo por fonda quenlle, desafogo das ágoas d'esta vertente que van parar ao río Mero que corre preto. A quenlle—fala a tradición—din que foi o camiño segredo para se provistaren de ágoa as xentes do Castro de non sere saída cuberta no caso d'unha desfeita que fixera fuxir á os que na *croa* tiñan o principal abrigo.

Pol-a cara do E. é, a baixada doce e xeitosa, por sere a terra mais chá. N-este canto, inda atópanse restos dos muros e parapetos, resgado da fortaleza.

Dendes do fondal ao cume préstanlle sombra ao monte, mais

Veiga de San Xiao de Sergude

pol-o N. que por outro ningures, os castiñeiros, os piñales e algún que outro carballo.

A *Croa*, outrora refuxio e a modo de *Acrópolis* da bisbarra, está no día sementada na sua maor parte á labradío (trigo, millo, centeo); e o de mais, hastra os bórdes, abonda en louza.

Nos tempos que fuxiron, dendes da cima outeábase o campo, non para admirar-a súa fermosura, senon para dende alí facer soar o corno da alarbea á menor sinal de perigo, pois as visitas guerreiras dos veciños eran á cotío.

Hoxe, dende ese alto, onde o traballo do home arrinca a terra hastra nos mais erguidos picoutos se á elo se presta, os seus froitos, outéase sin temer á ninguén, todo o encanto da bendita terra galega. E certamente que, a contemplación de todo o que abranque a vista é pago d'abondo dos esforzos que custa chegar alí.

Se ollamos da banda do S., recreáase o espírito co as lindas e vizosas terras de Figueiroa, e as torres lexendarias dos seus señores; (1) de Sarandós, a das suas famosas romerías; de Santa María e San Vicenzo de Vigo, de rancio abolengo; e de Cañás, co os seus frescos soutos; e, pe do río, a derrubada caseta das suas saudabres ágoas tan sonadas n-outroa (2).

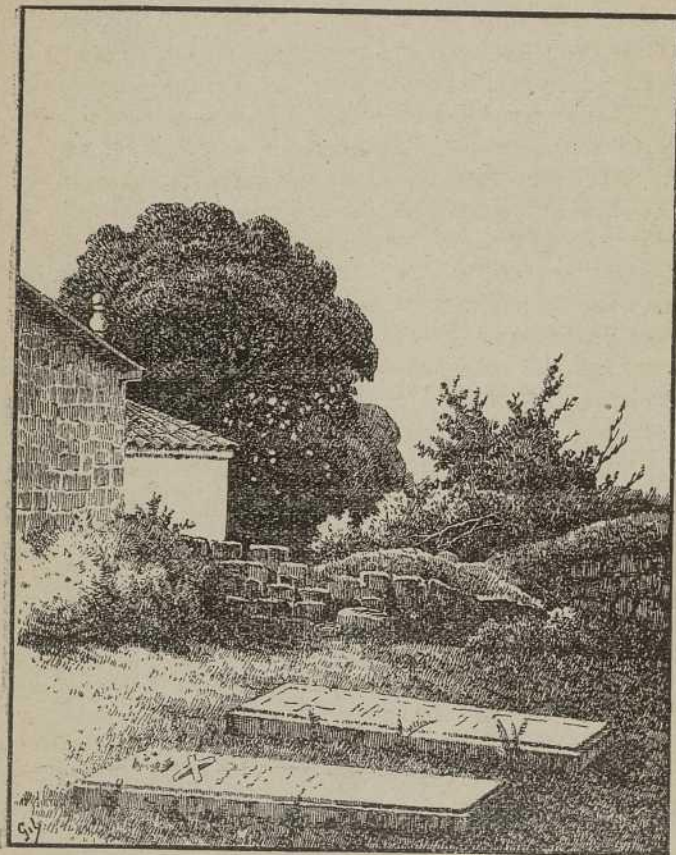
Pola banda do N., beira do camiño real, que cal branca cinta sube e baixa, cortando os verdexartes piñeirales e soutos, vese o alegre caseo do pobo de Carral co a súa histórica capela do So-

---

(1) O marqués actual é o noso grande amigo D. Xuan Armada Losada, literato de renome, e un dos galegos mais enxebres que contén a nosa terra.

(2) D'estas ágoas viñan gustare fai medio século para repoñer seus anémicos organismos, fatos de familias de toda clas de posición social, de vilas e comarcas leixanas; pois d'aquela, coma ágoas ferruxinosas conocidas para as *enfermedades do peito*, foran moi recomendadas polos médicos, tendo na conta as grandes bondades que contiñan,—e que aínda conteñen.

Derrubada hoxe a caseta, que gardaba a fonte, pol-a abandono dos propietarios, as poucas xentes que concurren nos vrans, hasta moi entrando o mes d'Outono, aproveitan as ágoas das pozas ou regatos do mesmo

Campas dos mártires

corro, e o mesón dos tristes recordos, fronte dos que, coma insiño de perdón para os verdugos, tende os seus brazos protedores ao viandante, a Santa Cruz que relembra o Calvareo sufrido pol-os *Mártires das liberdades galegas*, sacrificados no ano 1846 (1).

Cara o N. e N. E. formando simétrica liña, e cal garda da dereita da carretera, lazo de unión de Santiago, a vila dos recordos, e a Cruña a vila das grandes enerxías, están seguindo uns á os outros, os Castros de Gosende, Sigrás, Albedro e Cambre. Mais ao lonxe, na esquerda, xurde d'entromedias de risoños vals a ergueita, escura e pelada masa do severo monte do Xato co as suas lëndas e tradicións e os seus altares druidicos da *Mazafacha* e a

---

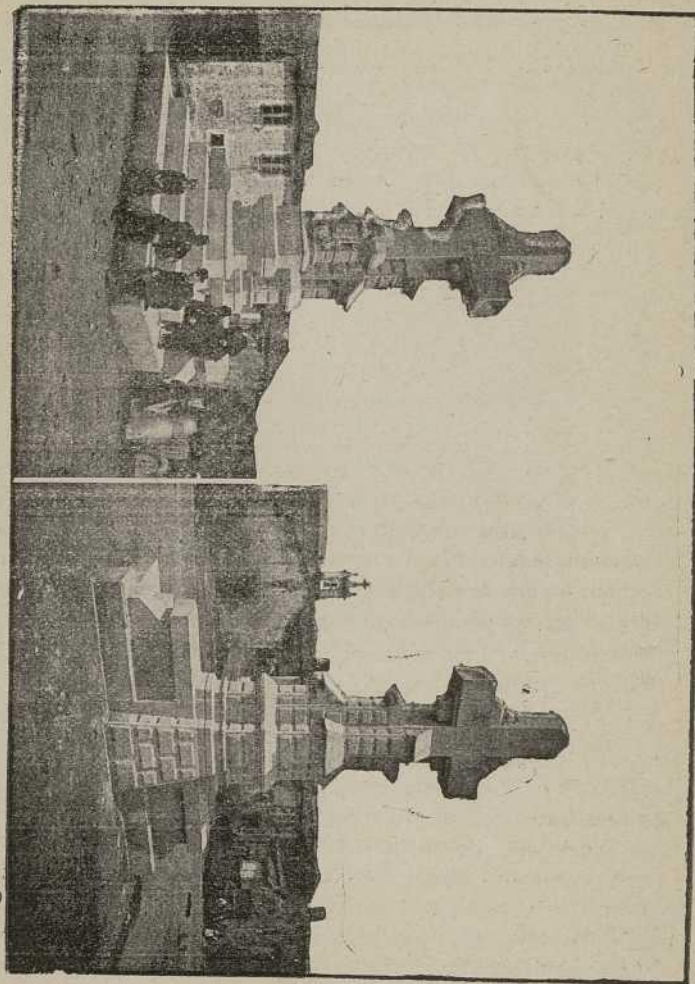
mineral que s'alcontran nos sendeiros do camiño que testan co a caseta; e hai quenés aprecian o seren mais saudabres e xeitosas as águoas das tales pozas, que as da fonte, por teren mais forza de mineral.

O ilustre poeta Curros Enríquez, nos comenzos d'outono de 1904; o celebrado músico Pepe Castro Chané, no mes de Setembro do ano seguinte, e o grande prosista Prudencio Canitrot no mesmo mes do ano 1912, ao pasaren uns días na compañía d'o autor d'estas liñas na súa casaña de San Xiao de Sergude, gustaron tamén das sobresaíntes águoas que foran moi gabadas por tan insines mortos.

Vaya na súa santa memoria esta fonda lembranza do quen tanto os ademlrou en vida, e que tanto se honrou co a grande amizade d'eles..

(1) Aséntase este moimento conmemorativo, feito por suscripción nacional, e pol-a iniciativa e cuidados da *Liga Gallega*, na Cruña. Inaugurouse o 26 de Mayo de 1904 na praza do pobo de Carral.

O 6 do mes dito de 1917, a *Irmandade da Fala* da Cruña, co a súa Xunta directiva, acompañada de moitos veciños da dita vila, foi en excursión á Carral, á consagrar unha ofrenda do agarimoso recordo aos *Mártires*, habéndose pronunciado ao pé do cruceiro, discursos entusiasmados por varios *Irmáns*, ao remate da misa adicada á aqueles Miles de almas das comarcas veciñas concorriron á manifestación, tan sinxela como patriota.

Monumento dos Mártires de Carral

Pena dos Xentiles. Das estrivaciós d'este xigante de pedra arrinca a serra que chega hastra Paleo, parroquia, cuya eirexa, no medio do monte, somella, co a lus do seu santuario, como se no medio das tebras da noite lucira brillante o ollo vixía da Providencia, ou cal se misteriosa estrela sinalara as sepulturas dos mártires de 1846, que dormen no cimiterio o seu derradeiro sono, baixo a proteición agarimosa do tempo.

Voltos para onde o Sol se poñe, cerra tan esprendente cadro a longa faixa do hourizonte que corta cal índice xigante que nos marca o Ceo, a lexendaria Torre de Hércules, símbolo da alegre e meiga cibdá cruñesa que á seus pés se estende, refrexándose cal n-un espello nas craras áugoas do seu mar, xa embrullada as veces pol-a brétema, xa arrodeada e ateigadaa de poesía, facendo brilar ao Sol, cal diamantes, os vidros multicóres das suas galerías ou ateados miradoiros, baixo un ceo azurado e trasparente, no que se xuntan as nebosidades do Norte e os crarores do Mediodía.

¡Ouh lugares tan amados e tan gratos ao noso espíritu! ¡Cantas lembranzas traguedes â atormentada mente!... ¿Onde ides, pracenteiros días, nos que despois de chegados ao cume do *Castro* contemplando tanto e tanto ben de Dios coma acugulou âs cheás nas feiticeiras terras mariñás, deixabamos voar a fantesía pol-os ridentes campos das espranzas e os ensoños?

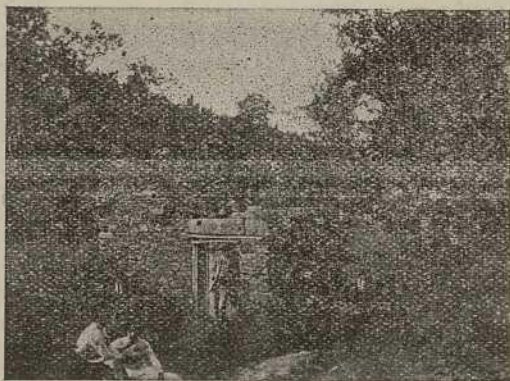
O tempo, ao seu andar, foi debullando unha tras outras as tolas ilusiós da mozarria, deixándonos sô entroques, os trasteiros recordos e os feros e amargueiros, que tan á vao, fan espiñoso o camiño da vida.

Mais o que endexamais esquenceremos—¡ouh memoria doce e amarga á un tempo!—é un feito de que foi testigo o *Castro de Cañás*:

Ibámolo visitar unha espréndida e leda mañán do mes de Agosto de 1903. Na compañía do autor d'este traballo, emprenta-

do pol-a vez primeira n'ese ano,alcontrábanse séres moi queridos e achegados.

Non ben na *Cróa do Castro* e cando mais embelesados recreábamol-a vista e o espírito, contemprando as sorprendentes perspeitivas que dende alí se abranguen, deixouse ouvir ao lonxe, no fondo do val, unha estánia melodía, arrumbada de me-

Veiga de Santaya de Cañas

lanconía e misterio, que sendo encanto dos ouvidos, evocaba recordos de tempos moi vellos, d'aquelas epopéyicas, relembrazas: nas que se refundían as virtudes c'os feitos heróicos de xeneraciós que desapareceron para non voltare xamais.....

Quedámonos todos suspensos, pois ninguén cavilaba o que aquilo poidera sere: a música víñase sintindo mais preto. D'aquela un dos mais mozos dos espedicionarios, descubriuse respetosa-

mente, e cal si se dirixeira á algún espírito invisíbre, pronunciou, co a mais sentidas das entoaciós, a seguinte evocación:

*Se inda vaga de Boicentril a sombra
pol-o Castro dos celtas consagrado
pveña o vello druida á lle dar premio
á o inspirado Cantor do Castro amado!...*

A música que calara de súpeto ao comenzal-a evocación, sintiuse de novo e cal s'estivera cabo de nos: abriuse o boscaxe que arrodeaba unha arbre centenaria, e d'entramedias d'un carballal cerqueiro, viron os asombrados ollos dos espectadores surxir imponente e venerable figura. Era un varudo e recio vello de brancas guedellas e mais branca e longa barba. Vestía airosa túnica de liño. Cinguía á sua frente resprandecente diadema. Na sua man dereita brandía a segur d'ouro e na esquerda traguía simbólica crõa de hedra. Siguialle vistoso cortexo de sacerdotes e vestales: Era *Boicentril*, e eran os seus.

Con paso solemne chegouse a nosoutros o nobre druida (1). demandou cortesmente se entre dos presentes estaba o cantor do Castro. Respondéuselle que sí. Dirixiuse d'aquela á él; fíxoo colocar no medio do círculo que formaron os druidas e as druidesas; e *Boicentril* encarándose c'o poeta, dixo:

«¡Ouh bardo dos negros ollos,
de nobre andar e garrido,
inspirado, voz xemente,
d'un acento nunca ouvido,
un bardo que tan beñ canta
non tema ser esquencido:

---

(1) Na nosa obra *Boicentril*, nos ocupamos da institución druidica, páx. 25 á 28.

¡Ouh cantor dos nobres celtas
os de corpo ben cumprido,
pol-os celtas amados en persóa
Boicentril che coloca esta coróa.»

Ao cinguirlla na frente ao poeta, druidas e druidesas bailaron no redor d'aquél a danza sagrada, mentrantes o noble sacerdote deixaba como lembranza do acto para todol-os presentes, o muérdago ou verxeban sagrado tan caro á os celtas.

Feito esto, fixo o venerable druida unha seña: ouviuse por derradeira vez a terna melodía, e desapareceron da nosa vista os representantes d'un pasado que, o amor á patria, foi rexurdir n-un momento na *Croa do Castro de Cañás* (1).

.....
Agora, un fondo recordo para quen tivo o acerto de improvisare tan enxebre coma non*esquencida festa (1):

Foi noso malogrado sobriño PEPE CARRÉ ALVARELLOS.

¿Quén habería de lle decire á él, estonces, ateigado de vida e

---

(1) Esta clas de actos, van ser moi comuns nos pobos da Irlanda e da Bretaña francesa e outros de orixen céltico. eo fin de non interrumpil-a tradición d'aqueles tempos patriarcales nos que a fé e a virtude foran sinos característicos das almas.

O celebrado no Castro de Cañás no mes de Agosto de 1903. tivo moitísimas loubanzas por todol-os boletís rexionalistas de España, atendendo a súa característica típica e a cultura que n-el sobresaia. A reseña da solemnidade, asi coma resposta que deu á Boicentril o autor da primeira edición do *Castro de Cañás*, — cuya obra se sirvira adicar estonces ao seu ilustre amigo, hoxe finado, D. Xuan Fernández Latorre — pódense apreciar no semanario *Revista Gallega* da Cruña, do ano dito de 1903, que por aque'as datas publicábase, e que dirixía o dramaturgo e poeta galego, sinceiro amigo noso, Galo Salinas Rodríguez.

alentos, que tiña de pagare tan cedo sua deuda co a morte? ¡Pobre Pepiñol....

Aquel entendemento cultivado—que xa lle viña de herdo direito—tan namorado da sua Galicia como tan apregado á os estudos relacionados c'os nosos clásicos, e as nosas vellas costumes, costumes santas e como santas, sanas para o espiritu, (que coásque a maoría dos galegos de agora desconocen por se encerrar, quizaves, no ambiente podre que respiran, en cousas de ningún proveito nin para eles nin para a mesma Galicia), caiu para sempre na fror da xuventude, ao facere os 20 anos.....

Os teus ende xamais te esquecemos. Vives no noso corazón e no noso pensamento.....

F. N. DAS NOTAS

O próximo volume, correspondente ao día 28, será adicado á acordanza do noso esquecible poeta

Curros Enríquez

figurando traballos en prosa i en verso dos nosos enxebres esquireiros.

Ademáis publicaranse dúas fermosas poesías suas que esquirbiu na Habana.

EDITORIAL
PRENSA GALLEGA S. A.

Talleres de Imprenta
DE
EL NOROESTE
DIARIO de LA CORUÑA

REAL, 26   TELÉFONO III
LA CORUÑA

REAL ACADEMIA
GALEGA

F 15804